

Абадулла Шаги — 120

"НУМУННА МАКТАБИ" НЕЧЭ ЯРАНЫ?

Камад ТАЛЫБЗАДЭ,
академик

Азарбаџаның адаби-ичти-ми Фикир тарихинда ма-лакеф ва мадэниџет хадими, шайр, нэсир, драматург, адр-бџатшунас, тэңгичи, тор-чумачи ким танынан Абу-дулла Шанг Талыбзадэ өзэ-сиз шахсиџетлерден бири олмушду. Бу иле џахындыр ки, онун џагында саясат-ле-саясыз китаплар, магалалар, хатиралар, елими ва бодии эсарлар џазылмыш, нэсир олмушмушду. "Шанг Нумун-на Мактаби"нин шакирди ва му-аллимилари одибон адабиџ-педагожи фэалиџетинин 20 џилгине нэсир олмуш џа тэ-тэноли кече чекирмиш ва бир кечонин молсетулуш нэсир эткиндишлар. "Шанг Нумун-на Мактаби" ады бу тэдрис ача-гына расман, хусуси чаруа иле верилмишди. Бирчэ-Фуну демок инфэтирэт ки, 1918-чи илде Чумуриџет дэврүнүн аздалы руху иле чырылган Азарбаџанда "Шанг Нумунна Мактаби"нин асысы гоџумлушду, милли тэһсининде Абадулла Шанг-ини ады иле бэртле бир дэ-вире Бириккен Јаранмыш Шанг-ди. Беле ки, ону да муғлими ва төлөвлөр эвлери, вали-девлер "Шанг Нумунна Мак-таби" адалдырышдылар. Бүтүн Азарбаџан ичтимини-џетте бу ады өзэ вахт тэсди-лендише.

Бу мактаб, ону јарадан муғ-лими вэтэндешим да асы гим-етини олар веришдишлер. "Шанг Нумунна Мактаби" неча Јаранмыш? Бүтүн варылы иле келлиб багы чак чак Шанг рух шевкетиш ма чурлары ва му-аллимиери иле мубариза апарала-р бу туркилди тэ-ли тим-дэс өнчиси јаратышды. Эдиб нэсир өнчиси ки, 1918-чи илде, Азарбаџ-дан Чумуриџети јаратыл дэвр-де јарэ дэји баха реалиси мак-табниң раһбири, мурабиси ол-муш өз синдини миллилашдыр-мисли: ја ки бүтүн фанакери нэмиш-ш рух диликче диликче синифда дэврслери тур диликче тэдрис өлмесинде нэсир олмушду. Бу тэдрис өз замач чок бөксэ хытэ-тиши, вэтэндеш јератини несабы-на баша калмиши. Назэрэ амак лэзимдери ки, "Шанг Нумунна Мак-таби" өз дэврде миллилашдыр-мисли илде Азарбаџан мактаби иди.

Шакирлар ва оларнын валидејелери иле бир-бирин ашында хо-рушкор доншарлар Шанг онлар-дан авадларыннн турк дилинде охумага разылыгларын алышды. Бу өз дэври иди ки, бүтүн өлкэде, идареларда ишлар рус дилинде аварыларды ва русулими ма му-ралары нэсирлэдиш эткини бир вахта бу арзуну најата кејирмас соң даража чэтин, агар иди. Анчаг канч Шанг нумунна ва ардычыл, фи-салисы амаји саясида раһбири олдуш синди туркшывадије-миллилашдырмеји нэсир олмушду, бунуна Азарбаџанда илде орта милли тэһсини асыныс гоџуш-ду.

Азарбаџан орта тэһсининде бөксэ игилбэ иди. Мэла бу тэһсин мерказини асыанда "Шанг Нумунна Мактаби" јаранышды. Шанг чекенсинде "Нумунна Мак-таби" һаггинда хатирэ олган, онун милли мөгвэјини гимнатлан-дырын төлөвлерин, демок олар-чы, һаьмэсэ Шангини 1918-чи илде миллилашдырдиџи синифин ша-кирлери иди, этрэфында топлан-нан турку, азарбаџаның муғ-лими иди. Бу шакир ва муғ-лими Шангин өзүнн муғлими-ликнин, тэһсин тэдрис саяси-даки хидматлариннн шакиди ол-мушдулар, чар Русийсини ма' муллары ва русулими муғлими-ери иле неча ардычыл мубариза апарамисы өјани шөксиде муша-вэтиде өтмишлери. "Нумунна Мактаби" шакирлери-нин хусуси сечкан кејилмери, дэш кишанлары, ичинларына та-

кымлыш хусуси пагонлары варды. Мактаби битиреда шакирлар шөксидатима яририди. Бүтүн бу садаланан ашја ва сеналор һа-зиреда Абадулла Шанг Мэксиз Му-зэјини фондука топланмыш ва орда муһабизэ олунмагдалар. "Абадулла Шанг мотэгаларынен дэ биринде јазырды: "Мен јазыл-чылыгымдан чок муғлимилик ма-фихтар едирем". А. Шанг өзэвин осл ма һасында муғлими иди, башга сөзле, бөксэ һөрфе јазылан ИСМАН чид, бөксэ Муғлими бөксэ ИСМАН кимди ва төлөвлеринин, муғлими достларыннн јаддэшин-де һахх олунуш галмышды. Кала-чак бөксэ шахсиџатлар ким јүкс-алиши, ичтимини һөртэтимэзи, өлимизини, адрбџатымыз ким тэм-пиф саяһиндеди јерги мөг-валере салыш олмуш бу зыялыр-ннн һале вацан јашларынды өз муғлимилари һаггинда дејилкери мөксэл, фикирлар буна бирер ич-мунларды. Микерал Рагзунзаде — "Әдэ-биџатлар не јарлар?" — дејис-лериңде "Шанг не јапты?" — сора-чарым. — Шанг јазырмыш ады голме-ли кызларла јазымшы, худэти-бир элле галблара јазымшыр. 1923. — Исмајил һикмет — "Баче Шанг нумундир мелекэ" 1923. Гадр Фанзаджада Гантанич — "Абадулла Шангин варылында өһмийети јарышым, худэти-одр билемчэ ону бирча дагдык јоқлу-ғуну ашчумалы". 1923. Рэмзи Јузбашов — "Јазыг Шанг-

лари олмајылар". 1923. Нисеји Чавид — "Шанг кимди? Әвэт һэр кэсе о, чалышган та-чурбали бир муғлими, һессас, не-чир бир шайр, нэсирби ва со-зим ки бир инсанџи. Фэгэт, манче о бир һектир ки, кэза чардан бир чок вардыны варылардан даһа бөксэ, даһа мотэрдимди". 1923. Атабаба Мусаканы — "Шангин бүтүн шахсиџатини тэсире ва тө-чэксиз јазын өзүн ики нотдэдан јазымшмаг алашдыр". "Шанг — Шанр! Шанг — Муғлими". 1923. — Охуларла тэдрис олунан бу кита-бе 1923-чи илде Абадулла Шангин адаби-педагожи фэалиџетини 20-чи илденүнчэ нэсир олмушду хатирэ чекенсини материаллар асында һазырламыш ва һонини илде да китабче шөксинде нэсир олмушмушду. Јубилеј 1923-чу илди сојур де-дэвр өјана тэсавуф эткиши. Ша-кирнн төлөвлери, тун-чөксэ Верны-Һагорны 13-де "Абадулла Шанг Мэксиз Музэјини бина-санга" јерлешн мәһзини келе-келе јубилари алгылмышын, сонрақ јубилари үстуне дэвр Азар-баџан Ашг Педэгожи Институтунн (Индикс Дедэте Институтини Ја-верситетини) аш салонунда то-планш, ону талашла кезелэји то-планш иштиракчыларыннн һузур-на каттиримдишди. Салон ачыш гадэр дэврн маушур, нумунна мақтеб, маде-ниџет хадимлери ил долушду. Төлөвлөр өз кичик хуссаби, аргы, бөксөтбөј муғлимилерини јухары

атыб-тунда мелексини бачысы мадриф консэри маушур өле мадениџет хадими Хустара Гули-је јубилари өјалгасынын келе-не олунды дигит јетирмиши. Беле ки, назир хатирэ чекенсини сабары тэдрис шөксэ олмушуну Шангин мәһзиниә јолабле өз вахтлар Ленинград һазырланан, һем де добла ола һағанни ронки "скороход" фирмалы турфи да колдондыри куттымашды. Бу һа-дисон атам сонлар арабиз хатираларды. Чэки һижде чок је-ринде дүшмушду. Јубилеј тэһсинде хатэсэ да чекенмиши. Мелексини тэһсин-де јериде электрик тэһсинде позир-лу јараныш, ишгилар сонмушду. Анчаг бу хата өз муғлимилерини табирчун југалмыш төлөвлери-нин, јубилеј иштирэкчиси яна авалынны позмады. Төлөвлөр бир ады бинанын арага тарофинда јерлешн гадиме Ивэршыварини-нин өвлерини ашыш мөксизилар-нини онларда олтуруш нэст лама-лар топландлар, чок чакмеји ки, аш-солну өвалекинде да чыраг-бана олду... Бу сатирилар јарэвкан, һаггинда бир арзу чекен: Не јарышм оларды, Дедэте Институтини Ја-верситетинин биринчи мотэртэ-бинде "Абадулла Шанг Нумунна Мак-таби" 1918-1927-чи илдеги бура-ја јерлешмишди" левласи ару-лулар. Јерни калышкан деји ки, јуби-лар јаји кун ады арыбласи беле јазылмыш күчүш албомлар, өз еш-варлар, амала факүтэсинин тала-балоринин ишлари, хатирэ аш-варлар веришмишди. Онларын бир һессас бу чок муғлимилерини муһабизэ олдуш, гоџулуш. Вэ-рини өјине даушын "Абадулла Шанг Мэксиз Музэјини" де јаји хатирэ ашварлары топланмышын. Ким ки, Абадулла Шангын шөксэ һөјати, валидејелери ва һасын, һонин шөксэрлер, атасы, аһасы, гадарчы, бачысы ва һөјт јолда-шы Шалвазда чанымла, оларын һосли ва һөјатлари иле, Шангин хусуси куварын иле таныш олмаг истэдири, бурисун "Абадулла Шанг Мэксиз Музэјини" калыш (Абадулла Шанг күнеси, 21). Шөксидэ: А. Шанг "Нумун-на Мактаби" муғлимилерини ва шакирлери арасында

